

Dorota Stankiewicz*

Wpływ akcesji do UE na modernizację polskiego rolnictwa

Impact of EU accession on modernization of Polish agriculture: This article provides an overview of the financial support for the Polish agricultural sector from EU programmes (pre-accession instrument SAPARD, Sectoral Operational Programme 'Restructuring and Modernisation of the Food Sector and Rural Development 2004–2006', Rural Development Plan 2004–2006 and 2007–2013), as well as direct payments to the farmers. The author analyses the outcomes of thereof support on increasing agricultural output and efficiency in Poland.

* Dr inż. nauk rolniczych, specjalista ds. systemu gospodarczego w Biurze Analiz Sejmowych; e-mail: dorota.stankiewicz@sejm.gov.pl.

Wstęp

Polskie obszary wiejskie ewoluują w kierunku wielofunkcyjności. Nadal jednak działalność rolnicza stanowi podstawową funkcję tych obszarów. Produkcja rolnicza w silnym stopniu jest uzależniona od czynników, na które człowiek nie ma wpływu. Często zatem jej prowadzenie wymaga odpowiedniego wsparcia i pomocy.

Polskie rolnictwo dysponuje dużymi zasobami ziemi i korzystnymi warunkami dla rozwoju produkcji żywności wysokiej jakości. Potrzebuje jednak wsparcia modernizacyjnego, ponieważ wiele gospodarstw rolnych jest niedoinwestowanych i ma słabo rozwiniętą infrastrukturę techniczną, jakość gleb jest dość niska, siła robocza występuje w nadmiarze, a przemiany struktury obszarowej odbywają się powoli¹.

¹ „Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013” (PROW 2007–2013), listopad 2009 r., MRiRW, www.minrol.gov.pl.

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, czy i w jakim stopniu integracja Polski z Unią Europejską wpłynęła na skalę modernizacji polskiej produkcji rolnej.

Na polską wieś w latach 2004–2008 trafiło ponad 27 mld zł z programów wspólnotowych wspierających rozwój rolnictwa i wsi. Ponadto modernizacja rolnictwa może być zasilana środkami z otrzymywanych przez polskich rolników od 2004 r. dopłat bezpośrednich do gruntów rolnych. Należy jednak zauważyć, że nie wszystkie przemiany modernizacyjne polskiego rolnictwa są prostą pochodną integracji z UE. Niektóre z nich wynikają z ogólnego postępu cywilizacyjnego i technologicznego. Modernizacji tej sprzyjają też środki wsparcia krajowego, np. kredyty na cele inwestycyjne w gospodarstwach rolnych udzielane na warunkach preferencyjnych [z dopłatą Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), do oprocentowania]. Faktem jest jednak, że dzięki integracji z UE polski sektor rolny uzyskał dostęp do obszernej oferty unijnych środków pomocowych, wśród których można wskazać liczne formy wsparcia służące modernizacji produkcji rolnej.

W dokonaniu oceny modernizacji polskiego sektora rolnego pomocne jest prześledzenie zmian w korzystaniu przez producentów rolnych ze środków produkcji w rolnictwie, w tym podstawowego środka produkcji, jakim jest ziemia rolnicza, a także – z nawozów mineralnych, kwalifikowanego wysokojakościowego materiału siewnego, maszyn rolniczych oraz usług na rzecz rolnictwa. Miarą zmian modernizacyjnych w polskim rolnictwie jest również skala rozwoju nowych form działalności rolniczej, umożliwiających wytwarzanie produktów rolnych wysokiej jakości, z poszanowaniem zasad ochrony środowiska naturalnego.

Dostęp do wspólnotowych środków finansowych umożliwiających przemiany modernizacyjne w polskim rolnictwie

Lata bezpośrednio poprzedzające wstąpienie oraz pierwsze 5 lat członkostwa Polski w UE są okresem, w którym polskie rolnictwo i regiony wiejskie otrzymywały wsparcie finansowe z budżetu UE. W latach 2004–2008 środki na rozwój rolnictwa i wsi pochodziły z czterech wieloletnich programów:

- program przedakcesyjny SAPARD,
- „Plan rozwoju obszarów wiejskich 2004–2006” (PROW 2004–2006),
- Sektorowy Program Operacyjny (SPO) „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”,

- „Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013” (PROW 2007–2013).

Ogólna kwota środków publicznych, zarówno krajowych, jak i unijnych, która za pośrednictwem powyższych programów zasiłała w latach 2004–2008 rolnictwo i wieś polską, jest szacowana na około 27,5 mld zł, czyli blisko 5,5 mld zł rocznie (tabela 1).

Tabela 1. Środki publiczne współfinansujące programy rozwoju wsi w latach 2004–2008 (w mld zł)

Nazwa programu	Środki wypłacone beneficjentom (mld zł)
SAPARD	2
„Plan rozwoju obszarów wiejskich 2004–2006”	14,2
SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”	6,6
„Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013”	4,7
Ogółem	27,5

Uwaga. Rozliczenie finansowe programu SPO „Restrukturyzacja i modernizacja...” oraz PROW 2004–2006 zakończono 31 grudnia 2008 r., a w IV kwartale 2006 r. ARiMR zakończyła realizację płatności SAPARD.

Według danych MRiRW i ARiMR kwota zrealizowanych płatności w PROW 2004–2006 wyniosła 14,19 mld zł (wg stanu na 31 grudnia 2008 r.), w SPO „Restrukturyzacja i modernizacja...” – 6,56 mld zł, a w ramach PROW 2007–2013 do końca 2008 r. wypłacono beneficjentom 4,7 mld zł.

Źródło: na podstawie A. Kowalski, *Polski sektor żywnościowy 5 lat po akcesji*, „Biuletyn MRiRW” 2009, nr 5–6, s. 4–7; *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa, 2009.

Istotnym czynnikiem wsparcia dochodów rolników są również dopłaty bezpośrednie do gruntów rolnych, które polscy rolnicy otrzymują od roku 2004. W latach 2004–2008 ARiMR przekazała beneficjentom łącznie 38 mld zł dopłat bezpośrednich². Co roku z dopłat tych korzysta ponad 1,4 mln rolników. Rolnik może przeznaczyć otrzymane kwoty np. na bieżące potrzeby konsumpcyjne lub na inwestycje w gospodarstwo rolne. Udział dopłat bezpośrednich w dochodach rolników szacowany jest na około 50%, przy czym połowa z tych środków przeznaczana jest na zakup nawozów i preparatów chemicznych³.

² Kwota 38 mld zł nie obejmuje płatności uzupełniających do tytoniu i skrobi ziemniaczanej, wypłaconych przez Agencję Rynku Rolnego. W okresie 1 maja 2004 – 31 maja 2008 z tych tytułów ARR wypłaciła 902,5 mln zł, [za:] *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2008.

³ *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, op. cit.; *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2009; A. Roszkowski, *Odchodzenie wsi od rolnic-*

Należy zaznaczyć, że jedynie program SAPARD miał wyraźnie zarysowany charakter programu inwestycyjnego, wspierającego przede wszystkim inwestycje infrastrukturalne, modernizację niektórych gałęzi przemysłu spożywczego, dostosowujących się do unijnych standardów sanitarnych, weterynaryjnych, ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt oraz modernizację gospodarstw rolnych (przede wszystkim zakup maszyn i ciągników rolniczych). Pozostałe programy, realizowane w całości w okresie członkostwa, miały charakter mieszany. Poza wsparciem inwestycji wielu gałęzi przemysłu rolno-spożywczego i dalszej modernizacji gospodarstw rolnych poważne środki przeznaczano na działania wspierające dochody (subwencjonowanie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania), działania socjalne (renty strukturalne) oraz działania chroniące środowisko⁴. Niemniej środki pozyskane z tych wszystkich programów, aczkolwiek w różnym stopniu, przyczyniły się do przemian modernizacyjnych w polskim rolnictwie. Działania wsparcia dochodów, działania socjalne lub „prośrodowiskowe” umożliwiają bowiem uzyskiwanie dodatkowych wpływów finansowych przez rolników, ułatwiają przemiany strukturalne na wsi i służą poprawie jakości produkcji rolnej. A zatem również takie działania można uznać za sprzyjające modernizacji rolnictwa.

Efekty realizacji programu przedakcesyjnego SAPARD (dane za okres 2002–2006)

Program ten był realizowany w latach 2002–2006⁵. W IV kwartale 2006 r. ARiMR zakończyła realizację płatności, które wyniosły łącznie 4 512,6 mln zł, w tym 99,1%, czyli 4 470,3 mln zł, stanowiły płatności z tytułu 22 749 zrealizowanych umów w ramach czterech działań „inwestycyjnych”.

Działanie nr 1 („Poprawa przetwórstwa i marketingu”) było adresowane do przedsiębiorstw branży rolno-spożywczej, a działanie nr 3 („Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich”) – do samorządów wiejskich, które były największym beneficjentem programu SAPARD. Działanie nr 3

twa a inżynieria rolnicza, „Problemy Inżynierii Rolniczej” 2009, nr 1.

⁴ A. Kowalski, *Polski sektor żywnościowy 5 lat po akcesji*, „Biuletyn MRiRW” 2009, nr 5–6, s. 4–7.

⁵ SAPARD obejmował cztery działania o charakterze inwestycyjnym („Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”, „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” i „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”) oraz działania „Pomoc techniczna” (środki na wsparcie jednostek, które były odpowiedzialne za realizację i nadzór nad SAPARD) i „Szkolenia zawodowe”. Beneficjentem dwóch ostatnich działań było Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Tabela 2. Zestawienie rozliczonych projektów wg działań programu SAPARD (dane z całego okresu funkcjonowania programu 2002–2006)

Działanie	Liczba zrealizowanych projektów (rozliczonych umów)	Kwota udzielonej pomocy w mln zł *)
Ogółem	22 786	4 512,6
w tym:		
– działania 1– 4	22 749	4 470,3
1. Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych	1 268	1 525,0
2. Inwestycje w gospodarstwach rolnych	12 927	588,5
3. Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich	4 483	2 014,5
4. Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich	4 071	342,3
– Szkolenia zawodowe	14	37,5
– Pomoc techniczna	23	4,8

* Stan na 30 czerwca 2007 r.

Źródło: na podstawie danych [z] ARiMR – trzy lata po akcesji, ARiMR, Warszawa 2007.

dotyczyło wsparcia: zaopatrzenia gospodarstw wiejskich w wodę, odprowadzania i oczyszczania ścieków komunalnych, gospodarki odpadami stałymi, budowy lub modernizacji dróg gminnych i powiatowych na terenach wiejskich oraz zaopatrzenia w energię. Efekty rzeczowe działania nr 3 obejmują między innymi wybudowanie 6,2 tys. km nowych sieci wodociągowych, 191 stacji uzdatniania wody, 189 oczyszczalni ścieków i 2403 zagrodowych oczyszczalni ścieków, wybudowanie lub rozbudowę 23 składowisk odpadów, 3,7 tys. km wybudowanych i zmodernizowanych dróg gminnych i powiatowych oraz 8,5 km wybudowanej i zmodernizowanej sieci elektrycznej.

Rolnicy byli natomiast adresatami pomocy przewidzianej w działaniach 2 („Inwestycje w gospodarstwach rolnych”), 4 („Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”) i 6 („Szkolenia zawodowe”)⁶,

W działaniu nr 2 pomoc finansowa była przeznaczona dla rolników prowadzących na własny rachunek gospodarstwa rolne. Wsparcie mogło dotyczyć: restrukturyzacji produkcji mleka, modernizacji gospodarstw rolnych specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych lub zwiększenia różnorodności produkcji gospodarstw rolnych. Największym zainteresowaniem rolników cieszyło się wsparcie restrukturyzacji produkcji mleka,

⁶ Przy czym w działaniu 4 z niektórych form wsparcia mogli korzystać także przedsiębiorcy lub samorządy gminne, izby rolnicze i inne społeczno-zawodowe organizacje rolników.

na które przeznaczono kwotę pomocy w wysokości 77,6 mln zł, a liczba rozliczonych umów wyniosła ponad tysiąc. Duże powodzenie miało również wsparcie dla modernizacji produkcji trzody chlewnej lub drobiu (w ramach rozliczonych 768 umów wykorzystano kwotę 61,2 mln zł).

W obrębie działania nr 4 rolnicy mogli korzystać ze wsparcia na tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach wiejskich. W ramach 1490 zrealizowanych umów udzielono wsparcia w wysokości ogółem 45,7 mln zł. Zrealizowane umowy dotyczyły głównie przedsięwzięć w zakresie usług turystycznych, łącznie z agroturystyką (69% projektów). Poza tym jednak około 12% zrealizowanych projektów dotyczyło usług dla gospodarstw rolnych, co przyczyniło się do poprawy efektywności produkcji.

Celem działania nr 6 była pomoc rolnikom w zdobyciu wiedzy i umiejętności niezbędnych do zmiany kierunku prowadzonej działalności rolniczej. W ramach działania zrealizowano 14 umów na przeprowadzenie szkoleń, mających na celu zdobycie umiejętności niezbędnych do prowadzenia rentownego gospodarstwa oraz zapoznanie się z praktykami produkcyjnymi zgodnymi z zasadami zachowania krajobrazu, ochrony środowiska, standardami higieny i dobrostanu zwierząt. Szkoleniami tymi objęto łącznie 13 tys. osób⁷.

Efekty programów realizowanych po akcesji Polski do UE

Plan rozwoju obszarów wiejskich 2004–2006

W ramach „Planu rozwoju obszarów wiejskich 2004–2006” realizowano dwa cele strategiczne:

- Poprawa konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej⁸,
- Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich⁹.

Rozliczenie finansowe PROW 2004–2006 zakończono 31 grudnia 2008 r.

W PROW 2004–2006 najwięcej środków wydatkowano na wspieranie działalności rolniczej w niekorzystnych warunkach gospodarowania, następnie – na uzupełnienie płatności bezpośrednich, dostosowania gospo-

⁷ ARiMR – *trzy lata po akcesji, op. cit.*

⁸ Działania: „Renty strukturalne”, „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, „Grupy producentów rolnych”.

⁹ Działania: „Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)”, „Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt”, „Zalesienie gruntów rolnych” oraz „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej”.

Tabela 3. Realizacja PROW 2004–2006 wg stanu na 31 grudnia 2008 r.

Wyszczególnienie	Liczba decyzji przyznających pomoc	Kwota zrealizowanych płatności (w mln zł)
Ogółem*	6 579 753	14 190,3
w tym:		
– wspieranie gospodarstw niskotowarowych	157 656	1 316,6
– wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	2 007 334	3 708,3
– wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt	70 600	814,9
– dostosowanie do standardów UE	71 385	2 415,2
– renty strukturalne	54 014	2 083,7

* Kwota „ogółem” obejmowała również środki na: uzupełnienie płatności bezpośrednich (4,2 mln decyzji dotyczących 2,9 mld zł), realizację projektów zgłoszonych w ramach programu przedakcesyjnego SAPARD oraz pomoc techniczną.

Źródło: na podstawie danych [z] *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRIRW, Warszawa 2009.

darstw rolnych do standardów UE oraz na renty strukturalne i na wsparcie gospodarstw niskotowarowych.

Działanie „Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania” polegało na dotowaniu rolników prowadzących gospodarstwa rolne na terenach o trudnych warunkach klimatycznych, niekorzystnej konfiguracji terenu czy słabej jakości gleb. Kwotę dotacji można było przeznaczyć na różne cele, w tym na potrzeby konsumpcyjne albo – zainwestować w gospodarstwo rolne. Środki te mogły więc być pomocne w modernizacji produkcji rolniczej na terenach „trudnych”. Z analiz wykorzystania PROW 2004–2006 wynika, że działanie to objęło największą grupę beneficjentów (700 tys. rolników), użytkujących około 7 mln ha użytków rolnych (UR), czyli 43,8% ogółu użytków rolnych będących w użytkowaniu (16,0 mln ha w roku 2006¹⁰). Wsparcie było korzystne dla rolników, a poza tym pozytywnie wpłynęło na środowisko przyrodnicze, przyczyniło się do bowiem do zmniejszenia powierzchni odłogów (powierzchnia odłogów na ONW po wprowadzeniu tych płatności zmniejszyła się o około 90%).

Modernizacji gospodarstw rolnych sprzyjała również realizacja działania „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE”. Celem tego

¹⁰ *Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2009.

działania było ułatwienie dostosowania gospodarstw rolnych do standardów wspólnotowych w zakresie ochrony środowiska, zdrowia publicznego oraz zdrowia i dobrostanu zwierząt. Pomoc (maksymalnie 25 tys. euro rocznie na gospodarstwo) kierowana była do rolników pragnących wyposażać gospodarstwo w urządzenia do przechowywania nawozów naturalnych (wsparcie to cieszyło się największym zainteresowaniem rolników, skorzystało z niego 69,5 tys. gospodarstw), dostosować gospodarstwo produkujące mleko do standardów zdrowia publicznego (17,8 tys. gospodarstw) lub zmodernizować fermę specjalizującą się w produkcji jaj konsumpcyjnych. Ze wsparcia skorzystało ogółem 72,4 tys. gospodarstw.

Celem działania „Renty strukturalne” było zachęcenie rolników w wieku przedemerytalnym do zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej i przekazania posiadanych gospodarstw rolnych. Działanie to służyło zatem wzrostowi efektywności gospodarowania i poprawie struktury agrarnej gospodarstw prowadzonych przez młodszych, dynamicznych producentów rolnych. Faktyczny zasięg działania „Renty strukturalne” był jednak niewielki. Ponad 54 tys. gospodarstw uzyskało dodatkowe dochody, jednak poprawa struktury obszarowej z tego tytułu była nieistotna, ponieważ tylko 28 tys. beneficjentów przeznaczyło swoje gospodarstwa na powiększenie powierzchni innych. Pozostałe 26 tys. przekazało gospodarstwa następcom, co nie wiązało się ze zwiększeniem powierzchni tych gospodarstw.

Warto zauważyć, że bardzo dużym zainteresowaniem rolników cieszyło się działanie „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”. W PROW 2004–2006 liczbę beneficjentów szacowano na 73 tys., tymczasem w czerwcu 2007 r. została ona przekroczona dwukrotnie. Działanie to miało na celu udzielenie wsparcia finansowego niewielkim gospodarstwom rolnym, aby zwiększyć ich możliwości inwestycyjne, a w rezultacie ułatwić im osiągnięcie żywotności ekonomicznej¹¹. Pomoc polegała na wypłacie premii przez okres 5 lat, w wysokości stanowiącej równowartość 1250 euro rocznie. Do wniosków o wsparcie rolnicy byli zobowiązani dołączyć plan rozwoju gospodarstwa niskotowarowego, w którym deklarowali realizację jednego z kilkunastu przedsięwzięć. Spośród listy tych przedsięwzięć najchętniej deklarowano zakup maszyn rolniczych, zakup zwierząt gospodarskich oraz zakup lub dzierżawę gruntu rolnego. Wsparcie gospodarstw niskotowarowych w PROW 2004–2006 okazało się niewątpliwie korzystne dla benefi-

¹¹ Gospodarstwo wg kryteriów PROW 2004–2006 było uważane za żywotne, jeżeli jego wielkość ekonomiczna (czyli wartość produkcji rolniczej z gospodarstwa pomniejszona o koszty) wynosiła przynajmniej 4 ESU (4×1200 euro, czyli około $4 \times 4,6$ tys. zł), a więc ok. 18,4 tys. zł [za:] *Definicje pojęć PROW. Plan rozwoju obszarów wiejskich*, <http://www.minrol.gov.pl> oraz *ARiMR – trzy lata po akcesji*, op. cit.

cientów. Natomiast wątpliwy był jego pozytywny wpływ na istotną poprawę warunków ekonomicznych tych gospodarstw. Większość beneficjentów użytkowała bowiem gospodarstwa o powierzchni z przedziału 5–10 ha, a jak wynika z badań Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ) są to gospodarstwa zbyt małe, aby sprostać konkurencji, utrzymać się na rynku i osiągnąć odpowiedni dochód. Większe szanse pod tym względem mają gospodarstwa o powierzchni 20–30 ha. Gospodarstwa małe powinny poszukiwać źródeł dochodu w działalności pozarolniczej.

W ramach działania „Wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt” dużym zainteresowaniem rolników cieszyło się wsparcie prowadzenia produkcji rolniczej metodami ekologicznymi. Możliwość uzyskania wsparcia finansowego (wynoszącego od 260 zł/ha do 1800 zł/ha w zależności od rodzaju uprawy¹²) stała się także zachętą do rozwijania takiej produkcji. Kwota płatności dla rolnictwa ekologicznego, udzielona w okresie 2004–2008 wyniosła ogółem 238,7 mln zł, czyli 29,3% całości środków zrealizowanych w ramach tego działania¹³.

SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”

Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” był finansowany z budżetu UE oraz z krajowych środków publicznych. Rozliczenie finansowe tego programu zakończono 31 grudnia 2008 r. Obejmował on kilkanaście działań służących zrównoważonemu rozwojowi wsi oraz wspieraniu zmian i dostosowań w sektorze rolno-żywnościowym¹⁴.

¹² Stawki te dotyczą gospodarstw o powierzchni do 100 ha; w gospodarstwach większych były obniżone.

¹³ ARiMR – *trzy lata po akcesji, op. cit.*; *Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2008 r.*, ARiMR, Warszawa 2009, <http://www.arimr.gov.pl/> [dostęp: 6 maja 2010 r.]; dane o PROW 2004–2006 z archiwum ARiMR, <http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna-i-krajowa...> [dostęp: 7 maja 2010 r.]; W. Zientara, *Stan dostosowań polskiego rolnictwa do integracji z Unią Europejską* [w:] *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, raport nr 145, dla: Wieloletni Program 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”; IERiGŻ PIB, Warszawa 2009; A. Kowalski, *Polski sektor żywnościowy 5 lat po akcesji, op. cit.*

¹⁴ Działania te to: „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Ułatwianie startu młodym rolnikom”, „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych”, „Przywracanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego naturalną katastrofą”, „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów”, „Rozwój i ulepszanie infrastruktury tech-

Tabela 4. Realizacja SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”

Wyszczególnienie	Liczba zawartych umów	Kwota zrealizowanych płatności (w mln zł)
Ogółem,	50 305	6 564,8
w tym:		
– Inwestycje w gospodarstwach rolnych	24 230	2 418,5
– Ułatwianie startu młodym rolnikom	14 151	707,6
– Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa	4 106	282,0
– Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej w rolnictwie	3 394	146,7
– Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi	255	373,0*
– Szkolenia	182	73,5
– Wsparcie doradztwa rolniczego	33	161,8
– Scalanie gruntów	32	62,8*

* Kwoty w ramach działań „Scalania gruntów” i „Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi” dotyczą jedynie środków wspólnotowych i nie uwzględniają środków współfinansowania krajowego.

Źródło: na podstawie danych [z] *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2009.

Największym zainteresowaniem rolników cieszyło się działanie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”. Kwota płatności (2,4 mld zł w ramach 24 tys. umów), udzielona na realizację tego działania od początku uruchomienia programu (tj. od drugiej połowy 2004 r.) do końca 2008 r., stanowiła około 37% wszystkich płatności zrealizowanych w tym programie. Zrealizowane projekty dotyczyły głównie zakupu wyposażenia gospodarstw rolnych i sprzętu ruchomego (87,2%). Pozostałe związane były z budową lub remontem i modernizacją budynków służących produkcji rolnej (7,4%), zakładaniem plantacji wieloletnich (3,3%) i innymi inwestycjami w gospodarstwie (2,1%), między innymi zakupem inwentarza żywego (około 1,4%).

Młodzi rolnicy, rozpoczynający samodzielne gospodarowanie, chcący dostosować produkcję do wymogów rynku, a także poprawić jakość i technologię produkcji oraz kondycję ekonomiczną swoich gospodarstw rolnych, mogli skorzystać ze wsparcia w ramach działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom”. Pomoc miała formę jednorazowej premii w wysokości 50 tys. zł. Od początku uruchomienia programu do końca 2008 r. wypłacono

nicznej związanej z rolnictwem”, „Szkolenia”, „Doradztwo rolnicze”, program pilotażowy LEADER, „Scalanie gruntów”, „Odnowa wsi”, „Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi” oraz „Pomoc techniczna”.

premie ponad 14 tys. beneficjentów. Wśród rolników, którzy otrzymali premię, 29% gospodarstw specjalizowało się w uprawie zbóż, 15% – w chowie trzody chlewnej, 14% – w produkcji mieszanej, 13% – w ogrodnictwie, 13% w chowie bydła mlecznego, 10% w produkcji sadowniczej, a 6% przypadało na inne kierunki produkcji. Ze wsparcia skorzystali głównie ludzie bardzo młodzi. Połowę beneficjentów tego działania stanowiły bowiem osoby, które nie ukończyły 25. roku życia, a 30% – osoby w wieku 25–35 lat.

W działaniu „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” możliwe było uzyskanie wsparcia dla podejmowania lub rozwoju dodatkowej działalności, wykorzystującej zasoby gospodarstwa rolnego lub regionu. Większość zrealizowanych projektów (67,1%) służyła wsparciu drobnych usług na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich oraz agroturystyki i usług związanych z turystyką i wypoczynkiem. Niemniej 25,2% zrealizowanych projektów dotyczyło działalności usługowej na rzecz rolnictwa i leśnictwa, co można uznać za działania sprzyjające modernizacji produkcji rolniczej.

Dofinansowaniu projektów realizowanych w gospodarstwach rolnych służyło działanie „Rozwój i ulepszenie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem”. Beneficjentami tego działania mogli być rolnicy – osoby fizyczne, jak również osoby prawne prowadzące działalność rolniczą na terytorium Polski. W praktyce niemal wszyscy beneficjenci tego działania (około 99%) byli osobami fizycznymi. Zrealizowane od początku uruchomienia programu projekty dotyczyły: budowy i modernizacji dróg wewnętrznych (63%), inwestycji związanych z odprowadzeniem lub oczyszczaniem ścieków (27%), zaopatrzeniem w energię (8%) i zaopatrzeniem w wodę (2%). Realizując te projekty, wybudowano lub zmodernizowano 85,6 km dróg wewnętrznych oraz 1 839,4 tys. m² placów manewrowych, wybudowano 324 indywidualne urządzenia zaopatrzenia w energię, 967 oczyszczalni ścieków, wybudowano lub zmodernizowano 144 ujęcia wody, 12 urządzeń uzdatniających lub magazynujących wodę oraz 65 przyłączy do sieci energetycznej (elektroenergetycznej, gazowej, ciepłej)¹⁵.

Ponadto w ramach działania „Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi”, którego beneficjentami były wojewódzkie zarządy melioracji i urzędów wodnych, dofinansowywano projekty z zakresu budowy lub modernizacji urządzeń melioracji podstawowych (w tym: budowa obiektów piętrzących, upustowych, służących do ujmowania wody, oraz kształtowa-

¹⁵ *Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2008 r.*, ARiMR, <http://www.arimr.gov.pl/> [dostęp: 6 maja 2010 r.]; *ARiMR – trzy lata po akcesji*, *op. cit.*

nie przekroju koryta cieków naturalnych) i szczegółowych (w tym: budowa rowów, drenowanie gruntów rolnych, budowa systemów przeciwerozyjnych, pierwsze zagospodarowanie zmeliorowanych łąk i pastwisk).

Modernizacji produkcji rolniczej służyło także działanie „Scalanie gruntów”, którego beneficjentami byli starostowie powiatów. Scalenia te przyczyniły się do poprawy struktury obszarowej gospodarstw rolnych i tym samym zapewniały korzystniejsze warunki gospodarowania.

W procesach modernizacji rolnictwa niezwykle istotne jest umożliwienie rolnikom dostępu do wiedzy fachowej. Celowi temu służyły działania „Wsparcie doradztwa rolniczego” oraz „Szkolenia”. W tym pierwszym działaniu wspierano projekty dotyczące świadczenia usług doradczych dla rolników zainteresowanych różnorodnymi możliwościami wspierania rolnictwa wspólnotowego, w tym – uzyskaniem pomocy ze środków SPO i PROW. Beneficjentem tego działania były instytucje świadczące usługi doradcze. Usługi doradcze w tym zakresie obejmowały np. pomoc rolnikom w przygotowaniu wniosków o płatności bezpośrednie, wniosków o refundację oraz projektów rozwoju gospodarstwa. Działanie „Szkolenia” umożliwiło beneficjentom, czyli instytucjom szkoleniowym, przeprowadzenie szkoleń dla rolników, między innymi w zakresie alternatywnych kierunków produkcji roślinnej i zwierzęcej, produkcji ekologicznej i integrowanej, nowoczesnego chowu zwierząt gospodarskich, spełniania standardów dotyczących ochrony środowiska i zwierząt (wymaganych do uzyskania dopłat bezpośrednich), organizacji rynków rolnych oraz zastosowania komputera w zarządzaniu gospodarstwem rolnym¹⁶.

Obecnie podstawowym programem współfinansowanym ze środków wspólnotowych i służącym wsparciu rozwoju i unowocześnianiu polskich gospodarstw jest „Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2010”. Program ten został zatwierdzony do realizacji 7 września 2007 r. decyzją Komisji Europejskiej, a funkcję krajowej agencji płatniczej pełni ARiMR. Wśród krajów UE Polska dysponuje największą alokacją z Europejskiego Funduszu Rolniczego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) na realizację zadań tego programu.

Dużą część przewidzianych w tym programie działań jest kontynuacją instrumentów wdrażanych w ramach PROW 2004–2006 oraz SPO „Restrukturyzacja i modernizacja...”.

Łączna kwota dofinansowania ze środków publicznych w ramach PROW 2007–2013 wynosi około 17,2 mld euro, z czego ponad 13,2 mld euro to środki z UE, a udział krajowych środków publicznych wyniesie blisko

¹⁶ ARiMR – trzy lata po akcesji, *op. cit.*

Tabela 5. Stan realizacji PROW 2007–2013 (stan na 30 października 2009 r.)

Wyszczególnienie	Liczba wydanych decyzji/umów	Zrealizowane płatności (w mln zł)
Razem	2 211 666	10 196,3
w tym:		
– Ułatwianie startu młodym rolnikom	5 641	245,1
– Renty strukturalne*	13 663	2 336,1
– Modernizacja gospodarstw rolnych	19 714	1 248,1
– Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej	397	40,9
– Grupy producentów rolnych	299	63,8
– Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania	2 015 004	3 153,6
– Program rolnośrodowiskowy (płatności rolnośrodowiskowe)	148 084	1 523,0
– Zalesianie gruntów rolnych oraz gruntów innych niż rolne	3 515	207,8
– Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	2 767	71,6
– Funkcjonowanie lokalnej grupy działania w ramach programu LEADER	271	5,3
– Wspieranie gospodarstw niskotowarowych (zobowiązania PROW 2004–2006)	152 447**	1 300,9

* Prognozowane kwoty miesięcznych płatności.

** Liczba beneficjentów.

Uwaga. Liczba wydanych decyzji (ogółem 2,2 mln) przewyższa liczbę beneficjentów wskazaną w tekście (1,05 mln), ponieważ niektórzy beneficjenci korzystają jednocześnie z kilku form wsparcia.

Źródło: na podstawie danych [z] E.Wieteska, T. Wiatrak, *Realizacja PROW 2007–2013*, „Biuletyn Informacyjny MRIRW” 2009, nr 11–12, s. 21–24.

4 mld euro. Faktycznie do rozdysponowania jest około 14 mld euro, ponieważ prawie 3 mld euro stanowią zobowiązania podjęte w ramach PROW 2004–2006. W latach 2007–2008, czyli w początkowym okresie funkcjonowania PROW 2007–2013, kwota płatności udzielonych beneficjentom w ramach tego programu wyniosła 4,7 mld zł. Skala wsparcia udzielonego beneficjentom PROW 2007–2013 szybko wzrastała i według stanu na dzień 30 października 2009 r. od początku realizacji PROW 2007–2013 dokonane zostały płatności dla 1,05 mln beneficjentów na kwotę około 10,2 mld zł. Najwięcej płatności (zob. tabela 5) zrealizowano w ramach działania „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania”, „Renty strukturalne” i „Program rolnośrodowiskowy” (w ramach „Programu rolnośrodowisko-

wego” przewidziano kilka „pakietów”, czyli szczegółowych działań, służących prowadzeniu produkcji rolnej przyjaznej środowisku oraz ochronie zasobów naturalnych, w tym – ochronie bioróżnorodności ekosystemów rolniczych)¹⁷.

Zmiany w poziomie stosowania środków produkcji w rolnictwie w latach 2004–2008

Od początku integracji z UE widoczne jest rosnące zainteresowanie podstawowym środkiem produkcji rolniczej, jakim jest ziemia rolnicza (tabele 6 i 7). Transakcje w rynkowym obrocie ziemią rolniczą cechuje znaczne zróżnicowanie regionalne, uwarunkowane głównie podażą, odmienną strukturą agrarną, siłą ekonomiczną gospodarstw i zróżnicowanymi motywacjami zakupu gruntów. Relatywnie najmniejsze obroty notowane są w regionach południowej i środkowej Polski, gdzie struktura gospodarstw jest najbardziej rozdrobniona i dominuje przekazywanie ziemi usamodzielniającym się dzieciom.

Integracja z UE wpłynęła na istotny wzrost cen ziemi rolniczej. Było to efektem wielu czynników. Oprócz przekonania, że posiadanie ziemi się opłaca, bo jej wartość wzrasta, wzrastała również skłonność rolników do powiększania gospodarstw rolnych. Przyczyniały się do tego zarówno korzyści z tytułu dopłat bezpośrednich, których wysokość była w istotnym stopniu uzależniona od posiadanego areału gruntów, jak i poprawa koniunktury w rolnictwie po akcesji do UE.

W roku 2008, podobnie jak w latach poprzednich, ceny ziemi w obrocie prywatnym miały tendencję wzrastającą, przy czym stosunkowo najszybciej drożały grunty o niskiej jakości. Nie zmienia to jednak faktu, że dystans między wartością rynkową ziemi dobrej klasy a niskiej jakościowo był w dalszym ciągu znaczący; przykładowo, w obrocie prywatnym grunty orne dobrej klasy jakości były o ponad 50% droższe od gruntów ornych słabych, piaszczystych. Własność gruntowa niezmiennie uchodziła za bardzo dobrą lokatę kapitału. W roku 2008, podobnie jak w latach ubiegłych, w obrocie prywatnym najwyżej ceniono grunty rolne położone na terenach wyróżniających się pod względem kultury rolnej i wysokotowarowego rolnictwa indywidualnego (przede wszystkim województwa wielkopolskie i kujawsko-pomorskie).

¹⁷ *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce, op. cit.*; E. Wieteska, T. Wiatrak, *Realizacja PROW 2007–2013*, „Biuletyn MRIRW” 2009, nr 11–12.

Tabela 6. Przeciętne ceny gruntów ornych i łąk w obrocie prywatnym

Wyszczególnienie	Lata	Cena za 1 ha w zł
Grunty orne średnio	2003	5 753
	2004	6 634
	2005	8 244
	2008	15 388
w tym: – grunty orne dobre (pszenno-buraczane)	2003	7 960
	2004	9 040
	2005	11 001
	2008	18 747
– grunty orne słabe (piaszczyste)	2003	3 497
	2004	4 194
	2005	5 843
	2008	12 222
Łąki dobrej jakości	2003	5 168
	2004	5 770
	2005	6 144
	2008	12 489
Łąki słabe	2003	3 049
	2004	3 525
	2005	4 003
	2008	9 275

Źródło: dane dotyczące lat 2005 i 2008 – *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2009; dane dotyczące roku 2003 – *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2004; dane dotyczące roku 2004 – *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2005.

Tabela 7. Ceny sprzedaży nieruchomości rolnych Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa

Lata	Ceny w zł/ha
2003	3736
2004	4 682
2005	5 607
2008	12 540

Źródło: na podstawie *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2009.

Rok 2008 był również kolejnym rokiem, w którym znacznie drożała państwowa ziemia rolnicza (tabela 7). Tendencje i kierunki zmian cen gruntów Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa są tożsame z trendami notowanymi na rynku „międzysąsiedzkim”. Przeciętne ceny na rynku prywatnym są jednak wyższe od nieruchomości Zasobu, co wynika z tego, że sprzedaż gruntów Zasobu realizowana jest głównie na terenach Polski pół-

nocnej i zachodniej, gdzie utrzymuje się większa podaż gruntów państwowych, przy jednoczesnym mniejszym popycie ze strony rolników¹⁸.

Pomimo wzrostu zainteresowania nabywaniem ziemi rolniczej po akcesji do UE, przemiany struktury agrarnej na polskiej wsi są jednak zjawiskiem dość powolnym, nawet jeżeli będą one rozpatrywane w nieco szerszym przedziale czasowym (2000–2008), uwzględniającym kilka lat przed akcesją. W 2000 r. średnia powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych (UR) wynosiła 7,2 ha UR, a w 2008 r. – 7,8 ha UR. Nadal ponad połowa indywidualnych gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR to gospodarstwa o powierzchni nieprzekraczającej 5 ha UR (w 2000 r. takich gospodarstw było 56,4%, a w 2008 r. – 57,1%). W omawianej strukturze obszarowej zwiększył się natomiast w pewnym stopniu (z 5,4% do 6,7%) udział gospodarstw największych, o powierzchni 20 ha UR i powyżej¹⁹.

Istotnym czynnikiem produkcji rolniczej są chemiczne środki plonotwórcze – nawozy mineralne i środki ochrony roślin. Na rynku nawozów mineralnych po wejściu Polski do UE nastąpił „szok cenowy”. W grudniu 2004 r. średnie ceny nawozów mineralnych (nawozy NPK) wzrosły w porównaniu z grudniem 2003 r. o 22,6%, a nawozy wapniowe – o 33,5%. W późniejszych latach tak poważne skoki cen nie miały już miejsca, z wyjątkiem grudnia 2008 r., kiedy to w porównaniu z grudniem 2007 r. wzrost cen nawozów NPK wyniósł 80,4%. Przyczyną tego wzrostu cen było znaczące zwiększenie popytu na nawozy mineralne, szczególnie w krajach rozwijających się. Reakcja podaży na ten popyt była opóźniona z powodu braku możliwości dynamicznego zwiększenia potencjału produkcyjnego i wydobycia surowców, potrzebnych głównie do produkcji nawozów potasowych i fosforowych²⁰.

Po akcesji Polski do UE widoczny jest wyraźny wzrost poziomu stosowania nawozów NPK (tabela 8). Zjawisko to świadczy o wzroście intensywności produkcji rolniczej w Polsce po 2004 r. W poziomie stosowania nawozów NPK występują wahania w zależności od roku gospodarczego, niemniej obecnie zużycie to wynosi około 20% więcej w stosunku do stanu przed akcesją.

¹⁸ *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2009; *Rynek ziemi rolniczej – stan i perspektywy*, październik 2006 r., analiza nr 9; grudzień 2009 r., analiza nr 12, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

¹⁹ „Rocznik Statystyczny 2009”, GUS.

²⁰ *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, wrzesień 2005 r., analiza nr 28; marzec 2006 r., analiza nr 29; marzec 2009 r., analiza nr 35; marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

Tabela 8. Zużycie nawozów mineralnych w Polsce w kg czystego składnika na 1 ha użytków rolnych w latach gospodarczych 2003/2004–2008/2009

Lata Rodzaje nawozów	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Nawozy NPK	99,3	102,4	123,3	121,8	132,6	117,9
Nawozy wapniowe CaO	93,5	91,5	54,8	37,4	38,5	32,9

Źródło: na podstawie danych [z:] *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

Niestety, w omawianym okresie obserwowany jest spadek stosowania nawozów wapniowych, będący następstwem zniesienia dotacji z budżetu państwa do wapnowania gleb. Na spadek stosowania nawozów wapniowych wpłynął również wysoki wzrost cen nawozów wapniowych na początku akcesji Polski do UE oraz późniejsze podwyżki cen wapna nawozowego. Ograniczenie wapnowania wpływa niekorzystnie na strukturę gleb, powodując ich zakwaszenie, a w konsekwencji spadek plonów. Ponadto spadek stosowania nawozów wapniowych ma ujemny wpływ na jakość produkowanych surowców rolniczych (np. skażenie plonu szkodliwymi metalami ciężkimi oznacza obniżenie jego jakości, a rośliny łatwiej pobierają metale ciężkie z gleb zakwaszonych)²¹.

Do roku 2007 jedną z najbardziej stabilnych cenowo grup środków do produkcji rolnej stanowiły środki ochrony roślin. Wskaźniki detalicznych cen tych preparatów od 2001 r. wzrastały w sposób umiarkowany, jednakże w 2008 r. średnioroczny wzrost cen był stosunkowo wysoki i wyniósł blisko 10% (prawdopodobnie był to efekt wzrostu cen paliw i energii oraz dużego popytu światowego na pestycydy w 2008 r.). Pomimo tego zużycie środków ochrony roślin w Polsce zwiększa się (tabela 9). W roku 2008 stosowano ich średnio o około 31% więcej niż w roku 2005, czyli na początku członkostwa Polski w UE. Zjawisko to oznacza, że wzrasta stopień intensywności polskiej produkcji rolniczej.

Analizując tabelę 9, warto jednak zauważyć, że do roku 2004 włącznie badaniem statystycznym obejmowano około 40–50% środków dopuszczonych do obrotu, co sugeruje, że faktyczne zużycie w tym okresie w Polsce było znacznie wyższe. Od roku 2005, zgodnie z wymogami UE, badaniami sprzedaży objęte

²¹ A. Zalewski, *Kierunki zmian zużycia nawozów mineralnych w latach 2000–2007*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” t. X, z. 3, <http://www.seria.home.pl> [dostęp: 21 czerwca 2010 r.]; *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, wrzesień 2007 r., analiza nr 32, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”; *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce w 2009, op. cit.*

**Tabela 9. Zużycie środków ochrony roślin w Polsce w latach 2004–2008
(w kg substancji aktywnej na 1 ha gruntów ornych i sadow)**

Lata	2004	2005	2006	2007	2008
zużycie środków ochrony roślin (kg/ha)	0,67	1,3	1,3	1,5	1,7

Źródło: na podstawie danych [z:] *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, marzec 2009 r., analiza nr 35; marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

są wszystkie środki ochrony roślin dopuszczone do obrotu. Dlatego też dane z lat 2005–2008 są nieporównywalne z danymi z lat wcześniejszych²².

Po akcesji Polski do UE odnotowano również stosunkowo najsilniejszy wzrost cen maszyn rolniczych²³, co było spowodowane objęciem, w związku z akcesją, maszyn rolniczych 22% podatkiem VAT oraz podwyżką cen stali na rynkach światowych. W późniejszych okresach podobnie silne skoki cen nie pojawiały się, co jednak nie wykluczało znaczących wzrostów cen niektórych rodzajów maszyn.

Podkreślenia wymaga, że po wejściu Polski do UE nastąpiła widoczna poprawa w zakresie odnawiania parku ciągnikowego w naszym rolnictwie. W okresie 2005–2008 wzrastały dostawy ciągników dla rolnictwa (tabela 10). Wartość wskaźnika liczby fabrycznie nowych ciągników dostarczanych na rynek krajowy w poszczególnych latach w przeliczeniu na 1000 ciągników w rolnictwie wzrosła z 5,44 w roku 2003 do 11,3 w roku 2008. Mimo to Polska ustępuje jeszcze pod tym względem krajom Europy Zachodniej. W roku 2008 wskaźnik nowych ciągników w Niemczech wynosił bowiem 17,52, we Francji – 29,51, a w Holandii – 35,83.

Natomiast w przypadku takich maszyn rolniczych, jak pługi lemieszowe, sadzarki ziemniaków i kombajny zbożowe, w dostawach występują wahania w zależności od roku. Skala dostaw maszyn dla rolnictwa ma związek ze zmianami popytu na te maszyny. Na popyt ten wpływa bowiem wiele zmieniających się czynników, w tym – relacje cen i związane z nimi koniunktura w rolnictwie, zmiany w technologii produkcji oraz postępująca specjalizacja i koncentracja produkcji w rozwojowych gospodarstwach rol-

²² [Za:] *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, wrzesień 2009 r., analiza nr 36, IERiGŻ PIB. Dane dla roku 2004, zamieszczone w tabeli 9, mają zatem charakter szacunkowy.

²³ Według danych z grudnia 2004 r. cena zestawu 26 podstawowych środków mechanizacji rolnictwa wzrosła o 30,1% w stosunku do ceny takiego zestawu w grudniu 2003 r., wg *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, marzec 2005 r., analiza nr 27, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

Tabela 10. Dostawy wybranych środków mechanizacji rolnictwa w Polsce w sztukach

Lata Rodzaje maszyn	2004	2005	2006	2007	2008
Ciągniki rolnicze	9 983	9 831	13 401	16 609	17 712
Pługi lemieszowe	8 345	5 567	10 198	8 172	5 985
Sadzarki ziemniaków	4 155	2 959	4 044	5 809	3 605
Kombajny zbożowe	1 436	1 076	1 116	1 295	1 727

Źródło: na podstawie danych [z:] *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, wrzesień 2007 r., analiza nr 32; marzec 2009 r., analiza nr 35; marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

nych²⁴. Spadki popytu w mniejszym stopniu dotyczą ciągników, ponieważ ciągniki są podstawową siłą pociągową w rolnictwie, natomiast w większym stopniu – maszyn „specjalistycznych”.

Jednym z podstawowych warunków prowadzenia nowoczesnej, wysoko wydajnej produkcji rolniczej jest stosowanie kwalifikowanego materiału siewnego. Na uwagę zasługuje fakt, że w kilka lat po akcesji Polski do UE zwiększyła się powierzchnia krajowych plantacji nasiennych²⁵, co oznaczało zwiększenie podaży kwalifikowanego materiału siewnego. Wzrasta również liczba odmian roślin rolniczych zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Odmian Roślin Rolniczych. Ponadto po przystąpieniu Polski do UE ciągle zwiększa się liczba odmian pochodzących z listy wspólnotowej (Common Catalogue), nierejestrowanych w polskim krajowym rejestrze odmian²⁶. Powyższe zwiększenia liczby odmian służą wzbogaceniu i zróżnicowaniu oferty materiału siewnego na polskim rynku nasiennym.

Pomimo powyższych korzystnych tendencji w Polsce nadal obserwujemy bardzo niski udział nasion kwalifikowanych w zasiewach. Średni udział kwalifikowanego materiału siewnego zbóż (łącznie z zasiewami w mieszanekach) w produkcji w 2009 r. wyniósł 8,2%. W roku 2004 wskaźnik ten był bardzo zbliżony i wynosił około 8%. Poza tym spada sprzedaż materiału siewnego zbóż podstawowych w przeliczeniu na 1 ha obsianej powierzch-

²⁴ *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

²⁵ W roku 2004 powierzchnia ta wynosiła tylko 87 tys. ha, w roku 2008 wyniosła już 101,5 tys. ha, a w roku 2009 – 105,6 tys. ha, [za:] *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, wrzesień 2005 r., analiza nr 28; marzec 2009 r., analiza nr 35; marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

²⁶ *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, marzec 2006 r., analiza nr 29; marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

ni. Pewne nieznaczne tendencje wzrostowe można natomiast stwierdzić w sprzedaży sadzeniaków ziemniaka²⁷.

Istotnym wyróżnikiem nowoczesnej produkcji rolniczej jest również stopień korzystania z usług rolniczych. W latach 2004–2009 w większości przypadków (z wyjątkiem placówek usług weterynaryjnych) widoczny jest wzrost liczby placówek świadczących tego typu usługi²⁸ (tabela 11), pomimo wzrostu cen usług.

Tabela 11. Liczba placówek usług rolniczych (dane na koniec poszczególnych kwartałów)

Lata	Placówki usług mechanizacyjnych	Placówki usług naprawczych maszyn	Placówki usług weterynaryjnych	Placówki usług zootechnicznych	Placówki usług rolniczych łącznie
2004 (XII)	9 066	1 868	8 466	2 748	22 148
2006 (XII)	10 761	2 004	8 146	3 001	23 912
2008 (XII)	11 947	2 036	7 947	2 915	24 845
2009 (VI)	12 126	1 926	8 024	2 899	24 975

Źródła: na podstawie danych [z:] *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, wrzesień 2009 r., analiza nr 36, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

Wzrost liczby placówek usługowych świadczy o rosnącym popycie ze strony rolników na tego typu pomoc, aczkolwiek w popycie tym występują również wahania w zależności od roku. Przykładowo, w roku 2008 w stosunku do roku 2007 popyt na usługi rolnicze zwiększył się o 8,1%, co było efektem lepszej sytuacji dochodowej niektórych gospodarstw rolnych, na którą z kolei wpływ miały wysokie ceny produktów rolnych, szczególnie roślinnych, oraz transfery środków z UE. Natomiast w roku 2007 popyt na usługi rolnicze zmalał o 0,4% w stosunku do roku 2006²⁹.

Reasumując, po akcesji Polski do UE nastąpił znaczący wzrost cen środków produkcji dla rolnictwa³⁰. Gwałtowne zwwyżki cen po akcesji wielokrotnie przekraczające stopę inflacji, w większości bez uzasadnienia kosztowego, określone zostały przez ekonomistów jako „syndrom Janosika”, polegający na przechwy-

²⁷ *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, marzec 2005 r., analiza nr 27; marzec 2009 r. analiza nr 35; marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

²⁸ W badanym okresie 2004–2009 pomiędzy poszczególnymi latami występują niewielkie spadki np. w liczbie placówek usług naprawczych maszyn lub usług zootechnicznych w czerwcu 2009 r. w porównaniu z grudniem 2008 r.

²⁹ *Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy*, analiza nr 36, wrzesień 2009 r., IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

³⁰ Według badań IERiGŻ te środki produkcji zdrożały o 33% w latach 2004–2009.

tywaniu dochodów rolników przez producentów i dostawców tych środków. Równoległe jednak dzięki środkom z dopłat bezpośrednich wzrósł poziom stosowania plonotwórczych środków produkcji, mających wpływ na lepsze wyniki produkcji roślinnej, które pozytywnie wpłynęły na rozwój produkcji zwierzęcej, a w konsekwencji – na wzrost produkcji rolno-spożywczej, której nadwyżki w znacznej mierze zostały przeznaczane na rynek UE. Ponadto dzięki możliwości korzystania ze środków WPR zwiększył się popyt na ciągniki i kombajny zbożowe. Równocześnie wzrósł popyt na maszyny fabrycznie nowe, odpowiadające zmianom technologicznym związanym z postępującym procesem specjalizacji i koncentracji w rozwojowych gospodarstwach rolnych³¹.

Wpływ integracji z UE na produkcję rolniczą

Integracja z UE wpłynęła pozytywnie na rozmiary (wolumen) polskiej produkcji rolnej. W okresie przedakcesyjnym (lata 2000–2003) wolumen produkcji rolniczej wyrażony w cenach stałych z roku 2000 wyniósł średnio 51,8 mld zł rocznie, natomiast w okresie poakcesyjnym (lata 2004–2008) jego średni poziom w cenach stałych z 2000 r. wyniósł 59,1 mld zł, czyli wzrósł o 14,1%. Średniorocznie w okresie poakcesyjnym realny poziom wartości produkcji był wyższy niż w okresie przedakcesyjnym o 17%, a było to skutkiem wzrostu wolumenu produkcji o 14,1% i realnego wzrostu cen produktów rolnych o 2,5% ($114,1 \times 102,5/100 = 117,0$)³².

Wpływ akcesji na wartość produkcji rolnej wydaje się dość istotny. Należy jednak zauważyć, że w poszczególnych latach, w rozmiarach produkcji rolniczej występują duże wahania. Są one spowodowane głównie zmiennymi warunkami pogodowymi (np. susza w roku 2006), które wpływają na poziom plonów i zbiorów, w tym na zmiany zasobów paszowych, co z kolei oddziałuje na wielkość produkcji zwierzęcej. Poza tym na skalę produkcji rolniczej w istotnym stopniu wpływają wahania cen środków produkcji rolnej. I tak w roku 2008 ceny środków produkcji rolnej wzrosły w wyższym stopniu w stosunku do wzrostu cen produktów rolnych. Szczególnie znaczący był wzrost cen nawozów mineralnych, spowodowany skokowym wzrostem cen na rynkach

³¹ A. Zalewski, *Wpływ integracji z Unią Europejską na zasilanie rolnictwa środkami produkcji* [w:] *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, raport nr 145 dla: Wieloletni Program 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”, IERiGŻ PIB, Warszawa 2009

³² W. Poczta, *Wpływ integracji z UE na sytuację strukturalną, produkcyjną i ekonomiczną polskiego rolnictwa* [w:] *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, raport nr 145, *op. cit.*

światowych surowców do produkcji tych nawozów. W rezultacie rok 2008 nie był zbyt korzystny pod względem dochodów dla polskich rolników³³.

Istotną składową polskiego sektora rolnego stanowi produkcja roślinna, w której dominuje produkcja zbóż, roślin okopowych (głównie ziemniaków) oraz warzyw i owoców. Coraz większe znaczenie zyskuje uprawa roślin na cele nieżywnościowe, w tym uprawa na cele energetyczne. Wejście Polski do UE nie wywarło istotnych zmian w poziomie produkcji tak ważnego działu jak zboża, ograniczeniu uległa natomiast produkcja ziemniaków i okopowych pastewnych. Zauważalny jest natomiast wzrost produkcji rzepaku³⁴. Zwiększenie zainteresowania polskich plantatorów uprawą rzepaku wynika z wprowadzenia w Polsce od 2007 r. wspólnotowych dopłat do powierzchni upraw energetycznych³⁵.

W produkcji zwierzęcej po akcesji Polski do UE widoczny jest wzrost pogłowia bydła, produkcji mleka oraz produkcji żywca wołowego. Ponadto w latach 2006–2007 wzrosło pogłowie owiec i koni. Znaczący wzrost nastąpił w przypadku produkcji żywca drobiowego – siłą napędową był tu szybko rosnący eksport do krajów UE (uzyskanie dostępu do rynku wspólnotowego). W odniesieniu do pogłowia trzody chlewnej i produkcji żywca wieprzowego występują natomiast okresowe wahania związane z podażą i cenami pasz oraz opłacalnością produkcji i możliwościami zbytu.

Poza tym proces dostosowań sanitarno-epidemiologicznych do standardów UE przyspieszył koncentrację chowu zwierząt rzeźnych i krów mlecznych. Nastąpiła eliminacja drobnych producentów z rynku. Proces ten był szczególnie dobrze widoczny w sektorze bydła mlecznego, co wynikało z faktu rezygnowania przez małe gospodarstwa z chowu 1–2 sztuk krów.

Integracja z UE pozwoliła również zwiększyć opłacalność produkcji polskiego mleka i wołowiny. W 2005 r. już 77% eksportu mleczarskiego trafiło do krajów UE, podczas gdy w roku 2003 było to tylko 41%. Atrakcyjne ceny oferowane na rynku Wspólnoty spowodowały, że eksport bydła żywego do krajów UE-15 zwiększył się w 2005 r. w porównaniu z rokiem 2003 ilościowo o prawie 60%, a wartościowo o 147%³⁶.

³³ *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, MRiRW, Warszawa 2009.

³⁴ Wg PROW 2007–2013 (*wersja uaktualniona*), listopad 2009 r., www.minrol.gov.pl [dostęp: 12 czerwca 2010 r.] oraz A. Kowalski, *Polski sektor żywnościowy 5 lat po akcesji*, *op. cit.*

³⁵ Rok 2009 był ostatnim rokiem tych płatności. Rada UE uznała bowiem, że rynek roślin energetycznych rozwinął się w wystarczającym stopniu i uprawy takie nie wymagają już wspierania [za:] *Rośnie popyt na rośliny energetyczne*, <http://www.zagrodnik.org/>.

³⁶ Wg PROW 2007–2013 (*wersja uaktualniona*), *op. cit.* oraz *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, *op. cit.*

Tabela 12. Produkcja rolnicza w Polsce w latach 2003–2008

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Zbiory w tys. ton						
– zboża ogółem	23 391	29 635	26 928	21 776	27 140	27 664
– rzepak	793	1 633	1 450	1 652	2 130	2 127
– buraki cukrowe	11 740	12 730	11 912	11 475	12 682	9 372
– ziemniaki	13 731	13 999	10 369	8 982	11 791	10 483
– owoce	3 309	3 521	2 922	3 211	1 694	3 841
– warzywa	5 091	5 590	5 458	5 120	5 710	5 202
Pogłowie w tys. szt.						
– trzody chlewnej*	18 605	16 988	18 112	18 880	18 129	15 425
– bydła	5 489	5 353	5 483	5 606	5 696	5 757
w tym krów	2 897	2 796	2 795	2 824	2 787	2 807
– owiec	338	318	316	301	332	324
– koni	333	321	312	307	329	bd.
Żywiec w tys. ton wbc**	3 461	3 288	3 386	3 640	3 723	3 555
– wieprzowy	2 209	1 979	1 981	2 165	2 165	1 937
– wołowy i cielęcy	355	355	351	400	405	417
– drobiowy	859	916	1 017	1 037	1 116	1 165
Mleko w tys. ton	11 881	11 810	11 905	11 970	12 084	12 063

* Spadek pogłowia trzody chlewnej w roku 2008 jest efektem nie tylko przejścia do kolejnej fazy spadkowej cyklu świńskiego, ale także bardzo wysokich cen zbóż i pasz w sezonie 2007/2008, wywołanych światowym kryzysem żywnościowym, [za:] R. Urban, *Wpływ integracji z UE na polskie rolnictwo*, raport nr 177 dla: Wieloletni Program 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”, IERiGŻ PIB, Warszawa 2010.

** Wbc – waga bita ciepła.

Źródło: *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej* (Aneks statystyczny, s. 204), raport nr 145 dla: Wieloletni Program 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”, IERiGŻ PIB, Warszawa 2009.

We wspólnej polityce rolnej kładziony jest nacisk na poprawę jakości żywności. Zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju rolnictwa w UE dużą wagę przywiązuje się również do metod produkcji rolnej przyjaznych środowisku naturalnemu, w tym do rolnictwa ekologicznego (prowadzonego praktycznie bez stosowania nawozów mineralnych i chemicznych środków ochrony roślin). Na rynku wspólnotowym konsumenci coraz częściej są zainteresowani nabywaniem tego typu żywności, a o skali ich zainteresowania świadczy to, że powierzchnia upraw ekologicznych w UE stanowi 20% światowej powierzchni takich upraw. Unia gwarantuje wiarygodność produktów ekologicznych i zapewnia precyzyjne ich etykietowanie oznakowaniem „Rolnictwo ekologiczne”.

Po akcesji Polski do UE zauważyć można znaczący wzrost liczby gospodarstw ekologicznych w naszym kraju. O ile w 2000 r. liczba kontrolowanych gospodarstw ekologicznych wynosiła w Polsce tylko 1419, to już w 2005 r. było to 7182, a w 2008 r. – 14 896 (w tym 8685 gospodarstw z certyfikatem i 6211 będących w okresie przestawiania się na produkcję ekologiczną). Akcesja do UE oznaczała bowiem możliwość uzyskania dodatkowego, wspólnotowego wsparcia dla tego typu produkcji z PROW 2004–2006, a następnie z PROW 2007–2013. Nadal jednak Polska, pomimo korzystnych warunków przyrodniczych, ma mniejszy udział gospodarstw ekologicznych w liczbie gospodarstw rolnych ogółem w porównaniu z wartością średnią dla UE. Przy średnim udziale w UE 1,7% gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie gospodarstw i około 3,9% powierzchni użytków rolnych, w Polsce udział ten wynosi odpowiednio 0,8% i 2,3%³⁷.

Jednym ze sposobów realizacji polityki jakości żywności w UE jest także ochrona i wyróżnianie specjalnymi oznakowaniami wyrobów rolno-spożywczych, pochodzących z określonych regionów i charakteryzujących się tradycyjną metodą produkcji, znakami potwierdzającymi ich wysoką jakość. W Polsce według danych z maja 2010 r. 15 produktów było już chronionych zgodnie z unijnymi zasadami. Środki umożliwiające wsparcie produkcji tradycyjnej i regionalnej są dostępne w ramach działania PROW 2007–2013 „Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności”. Jednakże w porównaniu z ofertą takich produktów zarejestrowanych jako francuskie lub włoskie polski „dorobek” prezentuje się dość ubogo – 210 produktów włoskich i 175 produktów francuskich było chronionych i znakowanych jako regionalne lub tradycyjne.

Należy zaznaczyć, że produkcja ekologiczna oraz wytwarzanie produktów regionalnych i tradycyjnych nie oznacza przeobrażenia wsi w skansen. Prowadzenie tego typu działalności wymaga bowiem łączenia tradycyjnych umiejętności i nowoczesnej wiedzy oraz technologii, a także respektowania zasad bezpieczeństwa sanitarnego. Ponadto za oferowane konsumentowi produkty o tak wyróżniającej się jakości można uzyskać wysokie ceny³⁸.

³⁷ *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce, op. cit.; Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Raport 2007–2008*, IJHARS, 2009 r.; *Polska wieś w Unii Europejskiej*, UKIE, Warszawa 2008.

³⁸ *Polska wieś w Unii Europejskiej, op. cit.* oraz dane MRiRW, www.minrol.gov.pl i baz wspólnotowych, <http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html> [dostęp: 17 maja 2010 r.].

Podsumowanie

Przystąpienie Polski do UE oznaczało dla polskiego rolnictwa istotną zmianę ekonomicznych warunków produkcji. Zmieniły się sposoby wspierania tego sektora, zakres i warunki interwencji na podstawowych rynkach rolnych. Polscy rolnicy uzyskali także dostęp do dopłat bezpośrednich, stanowiących istotną składową dochodów rolniczych. Wprowadzono również możliwość korzystania ze środków pomocowych w ramach programów wspierających rolnictwo i obszary wiejskie. Członkostwo w Unii Europejskiej zdecydowanie zwiększyło poziom wsparcia polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich, przy równoczesnym zapewnieniu stabilności pomocy. Realizacja planów wieloletnich pozwala na programowanie rozwoju i unowocześnianie gospodarstw rolnych, planowanie zmian w funkcjonowaniu (np. przestawienie produkcji na zasady ekologiczne), podejmowanie nowej działalności w rolnictwie lub poza rolnictwem, podejmowanie decyzji o rezygnacji z prowadzenia gospodarstw i przekazywanie ich młodszym następcom.

Ze środków pomocowych dla polskiego rolnictwa i wsi (programy SAPARD, PROW i SPO) skorzystały setki tysięcy beneficjentów. Wiele z tych działań bezpośrednio służy modernizacji gospodarstw rolnych i poprawie struktury agrarnej. Wspieranie gospodarstw niskotowarowych mogło być natomiast uznawane za formę utrwalania istniejącej struktury. Nie wydaje się jednak, aby takie wsparcie było niestosowne, ponieważ europejski model wielofunkcyjnego rozwoju wsi nie przewiduje tworzenia jedynie wielkich gospodarstw.

Pomoc unijna umożliwiła poprawę efektywności gospodarowania oraz szybsze dostosowanie się polskich gospodarstw do wymagań sanitarnych, higienicznych i weterynaryjnych, co w efekcie pozwoliło na zwiększenie konkurencyjności na wspólnotowym rynku. W ciągu 5 lat członkostwa wartość eksportu polskich produktów rolno-spożywczych zwiększyła się z 4 do 11,3 mld euro.

Corocznie do ponad 1,4 mln gospodarstw trafiają dopłaty bezpośrednie, stanowiące poważne źródło wsparcia dochodów rolników. Z badań IERiGŻ wynika, że środki z dopłat bezpośrednich głównie (w 60%) przeznaczone były na zakup środków obrotowych i w 1/3 na inwestycje w środki trwałe. Na „inne cele” średnio przeznaczano 7,5% uzyskanych dopłat, przy czym najwięcej (14,1%) środków na „inne cele” przeznaczano z dopłat bezpośrednich w gospodarstwach najmniejszych (1–4,9 ha), a najmniej (2,3%) – w gospodarstwach dużych (50–99,9 ha). Dodatkowe środki oraz podejmowane inwestycje pozytywnie wpłynęły na poziom dochodów gospodarstw

rolnych i w rezultacie w latach 2003–2006 dochody gospodarstw domowych rolników wzrosły o 43%³⁹.

Analiza wykorzystania przepływów finansowych do rolnictwa nie potwierdza konsumpcyjnego charakteru ich przeznaczenia oraz wskazuje na rosnącą aktywność inwestycyjną gospodarstw w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa. Odczuwalny wzrost przychodów pieniężnych w rolnictwie wpłynął na wzrost aktywności inwestycyjnej i stosowanie coraz bardziej nowoczesnej techniki w rolnictwie. Wartość inwestycji w rolnictwie zwiększyła się z 2 mld zł w 2003 r. do 3,6–4,0 mld zł w latach 2007–2008, a w cenach stałych o około 65%. Polityka bezpośredniego wsparcia okazała się kluczowa w poprawie sytuacji finansowej gospodarstw rolnych, wzrostu ich dochodów, podejmowaniu inwestycji, w tym powiększaniu obszaru gospodarstwa oraz wzrostu wydajności, co wpływa jednak pośrednio na małe gospodarstwa, które szybko tracą na znaczeniu z racji swojego potencjału⁴⁰.

Mimo poprawy jakości i istotnego wzrostu wartości produkcji rolnej w Polsce w okresie poakcesyjnym udział rolnictwa polskiego w rozmiarach produkcji rolnej UE-27 w roku 2008 wyniósł tylko 5,9%. Ponadto rolnictwo polskie nadal angażuje znaczące zasoby ziemi i nakłady pracy. Z danych z roku 2008 wynika, że nakłady pracy w rolnictwie polskim stanowią 20% całości nakładów w UE-27 i są najwyższe wśród wszystkich państw członkowskich. Zasoby ziemi w polskim rolnictwie stanowią prawie 9% ogółu użytków rolnych UE-27, a wyraźnie wyższymi niż rolnictwo polskie dysponuje tylko rolnictwo francuskie i hiszpańskie, a podobnymi rolnictwo niemieckie, brytyjskie oraz rumuńskie i włoskie. Natomiast nakłady kapitałowe ponoszone przez rolnictwo polskie to tylko 5,5% nakładów kapitałowych ponoszonych przez rolnictwo UE-27. Pomimo zasilenia poważnymi dotacjami wspólnotowymi nakłady kapitałowe ponoszone w rolnictwie polskim w przeliczeniu na jednostkę pracy są 3,7 raza niższe niż średnio w całej UE-27 i ponad 6 razy niższe niż w UE-15 (niższe niż w Polsce są tylko w Bułgarii i Rumunii).

Bardzo wysokie zasoby pracy w rolnictwie polskim, duże zasoby ziemi, niskie nakłady kapitałowe, a także relatywnie niski w stosunku do posiadanych przez rolnictwo polskie zasobów, poziom produkcji sprawiają, że produktywność zasobów ziemi i pracy polskiego rolnictwa jest stosunkowo niewielka. Według danych z 2008 r. produktywność pracy w rolnictwie polskim⁴¹ była 3,5-krotnie niż-

³⁹ *Polska wieś w Unii Europejskiej, op. cit.*; E. Wieteska, T. Wiatrak, *Realizacja PROW 2007–2013, op. cit.*; W. Zientara, *Stan dostosowań polskiego rolnictwa do integracji z Unią Europejską, op. cit.*

⁴⁰ A. Zalewski, *Wpływ integracji z Unią Europejską na zasilanie rolnictwa środkami produkcji, op. cit.*

⁴¹ Mierzona wartością wytworzonej produkcji w euro na jednostkę pracy AWU.

sza niż przeciętnie w UE-27 i 6 razy niższa niż w UE-15 (niższą wydajność pracy miało tylko rolnictwo rumuńskie, a zbliżoną – rolnictwo bułgarskie i łotewskie). Produktywność ziemi (produkcja rolna w euro/ha) w rolnictwie polskim, głównie za sprawą niższego poziomu intensywności wytwarzania⁴² i niższego poziomu intensywności zorganizowania produkcji rolnej (czyli dużego udziału zbóż w strukturze zasiewów i stosunkowo niskiej obsady zwierząt gospodarskich), wyraźnie, bo o 35% ustępuje uzyskiwanej w UE-27 i jest o 43% niższa od uzyskiwanej w krajach UE-15. Niższą produktywnością ziemi cechuje się rolnictwo krajów nadbałtyckich, Rumunii, Czech i Słowacji. Należy zaznaczyć, że relatywnie niska produktywność ziemi, w warunkach zaspokojenia popytu wewnętrznego i uzyskiwania nadwyżek w handlu zagranicznym produktami rolno-żywnościowymi, nie musi być uznawana za niekorzystne zjawisko. Tak ekstensywny sposób gospodarowania powinien być jednak wybrany świadomie, jako metoda prowadzenia taniej, przyjaznej środowisku produkcji. W warunkach polskich w części gospodarstw rolnych ekstensywna produkcja nie jest jednak wyborem gospodarujących, a przymusem wynikającym z braku kapitału lub umiejętności; taki rodzaj gospodarowania nie może być uznany za racjonalny. Pomimo istotnego postępu produkcyjno-ekonomicznego osiągniętego w okresie akcesji, nadal istnieje konieczność dalszych przemian polskiego sektora rolnego⁴³.

Obecnie niezbędne staje się poszukiwanie nowych podstaw przewagi konkurencyjnej dla polskich produktów rolnych. Szybko bowiem tracą na znaczeniu w Polsce dotychczasowe podstawy konkurencyjności cenowej, takie jak niskie koszty pracy, ziemi i energii. W skali już nie wspólnotowej, ale globalnej polskie rolnictwo musi sprostać nowym wyzwaniom, wśród których coraz większe znaczenie będą miały: wdrażanie nowych generacji technologii, zmiany struktur rolnictwa, spadek produkcji rolnej w krajach o rozwiniętej gospodarce i rosnąca konkurencja ze strony nowego centrum produkcji żywności na skalę globalną, którym jest Ameryka Łacińska oraz Karaiby. Poważnym wyzwaniem jest również nasilenie degradacji środowiska.

Nowoczesna koncepcja rozwoju rolnictwa powinna zatem uwzględniać trzy podstawowe elementy: dostosowywanie wolumenu i tempa wzrostu produkcji żywności do popytu końcowego, utrzymywanie satysfakcjonującego poziomu dochodów ludności rolniczej, co powstrzyma nadmierną migrację ludności wiejskiej, oraz zahamowanie degradacji środowiska naturalnego. Należy zaznaczyć, że ochrona środowiska służy nie tylko popra-

⁴² Czyli np. relatywnie niskiego poziomu stosowania chemicznych środków plonotwórczych, kwalifikowanego materiału siewnego.

⁴³ W. Poczta, *Wpływ integracji z UE na sytuację strukturalną, produkcyjną i ekonomiczną polskiego rolnictwa*, op. cit.

wie jakości wytwarzanej żywności, ale zwiększa również atrakcyjność obszarów wiejskich jako cenionego miejsca do osiedlania się.

Konieczność sprostania powyższym wyzwaniom oznacza, że w najbliższych latach nie można zrezygnować z istotnej roli państwa w sektorze rolniczym. Działalność organów państwowych skierowana powinna być przede wszystkim na:

- aktywne uczestnictwo w pracach instytucji międzynarodowych, w tym organów UE; od umiejętności dyplomatycznych rządu i jego przedstawicieli na arenie międzynarodowej będzie bowiem zależała skuteczność lobbingu na rzecz rozwoju polskiego sektora rolnego,
- informowanie rolników o możliwościach uzyskania wsparcia oraz koordynacja, monitoring i pomoc w racjonalnym wykorzystaniu środków otrzymywanych przez rolnictwo z UE i służących rozwojowi obszarów wiejskich,
- zwiększanie konkurencyjności polskiego eksportu rolno-spożywczego na rynkach zagranicznych (działania promocyjne i informacyjne)⁴⁴.

Bibliografia

ARiMR – *trzy lata po akcesji*, ARiMR, Warszawa 2007.

Definicje pojęć PROW. Plan rozwoju obszarów wiejskich, www.minrol.gov.pl.

A. Kowalski, *Polski sektor żywnościowy 5 lat po akcesji*, „Biuletyn MRiRW” 2009, nr 5–6.

A. Kowalski, *Rolnictwo i obszary wiejskie 5 lat po akcesji Polski do Unii Europejskiej – najważniejsze wnioski z pierwszego dnia konferencji*, kwiecień 2009 r., www.minrol.gov.pl.

Polska wieś w Unii Europejskiej, UKiE, Warszawa 2008.

„Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013” (PROW 2007–2013), listopad 2009 r., MRiRW, www.minrol.gov.pl.

„Rocznik Statystyczny 2009”, GUS.

Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Raport 2007–2008, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, 2009.

Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce, MRiRW, Warszawa 2009.

⁴⁴ A. Kowalski, *Rolnictwo i obszary wiejskie 5 lat po akcesji Polski do Unii Europejskiej – najważniejsze wnioski z pierwszego dnia konferencji*, kwiecień 2009 r., www.minrol.gov.pl.; R. Urban, P. Chechelski, *Ocena stanu dostosowań polskiej gospodarki żywnościowej do integracji z Unią Europejską. Konkluzje i wnioski [w:] Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, raport nr 145 dla: Wieloletni Program 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”, IERiGŻ PIB, Warszawa 2009.

Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce, MRiRW, Warszawa 2008.

A. Roszkowski, *Odchodzenie wsi od rolnictwa a inżynieria rolnicza*, „Problemy Inżynierii Rolniczej” 2009, nr 1.

Rośliny popyt na rośliny energetyczne, www.zagrodnik.org/.

Rynek środków produkcji dla rolnictwa – stan i perspektywy, marzec 2005 r., analiza nr 27; wrzesień 2005 r., analiza nr 28; marzec 2006 r., analiza nr 29; marzec 2009 r., analiza nr 35; marzec 2010 r., analiza nr 37, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

Rynek ziemi rolniczej – stan i perspektywy, październik 2006 r., analiza nr 9; grudzień 2009 r., analiza nr 12, IERiGŻ PIB, www.ierigz.waw.pl, zakładka „Analizy rynkowe”.

Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2008 r., ARiMR, www.arimr.gov.pl/.

R. Urban, *Wpływ integracji z UE na polskie rolnictwo*, raport nr 177 dla: Wieloletni Program 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”, IERiGŻ PIB, Warszawa 2010.

R. Urban, P. Chechelski, *Ocena stanu dostosowań polskiej gospodarki żywnościowej do integracji z Unią Europejską. Konkluzje i wnioski* [w:] *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, raport nr 145 dla: Wieloletni Program 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”, IERiGŻ PIB, Warszawa 2009.

Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich w 2009 r., GUS, Warszawa 2009

E. Wieteska, T. Wiatrak, *Realizacja PROW 2007–2013*, „Biuletyn MRiRW” 2009, nr 11–12.

A. Zalewski, *Kierunki zmian zużycia nawozów mineralnych w latach 2000–2007*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” t. X, z. 3, <http://www.seria.home.pl>.

W. Zientara, *Stan dostosowań polskiego rolnictwa do integracji z Unią Europejską* [w:] *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, raport nr 145, dla: Wieloletni Program 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”, IERiGŻ PIB, Warszawa 2009.

dane MRiRW, www.minrol.gov.pl.

dane baz wspólnotowych, <http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html>.